

Петрик Сергій*к. держ. упр., докторант**Державний університет «Житомирська політехніка»***Тишко Дмитро***к. мед. н., доц., докторант**Державний університет «Житомирська політехніка»*

Тенденції публікаційної активності з проблем дослідження розвитку медичного туризму в світі

Анотація. У статті проведено бібліометричний аналіз публікацій, які стосуються медичного туризму. Приділено увагу як публікаціям вітчизняних фахових видань, так і публікаціям наукометричних баз даних Scopus та Web of Science. Проведено аналіз публікаційної активності авторів щодо досліджень проблем медичного туризму за географічним розподілом, за ключовими словами, у розрізі спонсорів фінансування таких досліджень. Проведений аналіз публікаційної активності відображено, в тому числі, й за допомогою інструменту візуалізації бібліометричних мереж VOSviewer за період 2002–2023 рр. Дана стаття може бути корисною для науковців та дослідників, які мають намір вивчати тенденції розвитку медичного туризму, для узагальнення та аналізу надходження матеріалів з різних регіонів, визначення кращих практик та розробки стратегії розвитку даної галузі.

Ключові слова: медичний туризм; міжнародний туризм; ризики медичного туризму; виклики медичного туризму; управління туристичною діяльністю.

Постановка проблеми. Отримання медичних послуг та процедур за кордоном для іноземців називається медичним туризмом. Це можуть бути операції, лікування, процедури, а також відвідування медичних центрів чи лікарів для отримання консультацій. Медичний туризм стає все більш популярним серед людей, які шукають високу якість медичних послуг в інших країнах або більш доступні та вигідні умови для лікування. Відповідно, така популярність спонукає науковців більш детально досліджувати цей напрям, оскільки медичний туризм може мати вплив на медичну та соціальну структуру країн, зокрема, на навантаження на медичну систему країн, куди здійснюється відповідний туризм; а також на доступність медичної допомоги для місцевого населення.

У зв'язку з розвитком медичного туризму з'являється необхідність у розробці стандартів якості медичних послуг та регулюванні процесів, зокрема надання медичних послуг пацієнтам на міжнародному рівні. Розвиток медичного туризму потребує інноваційних підходів до лікування та здоров'я людей, що може бути надзвичайно корисним для галузі охорони здоров'я. Наукові дослідження та аналіз тенденцій медичного туризму можуть сприяти виходу нових методів лікування та профілактики, що можуть мати позитивний вплив на здоров'я людей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання сутності медичного туризму порушувалися в працях вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: І.Б. Андриченко, Г.А. Богатирьова, М.Г. Головань, Г.О. Горіна, В.В. Джинджоян, В.С. Ковешніков, О.О. Колесник, Т.С. Коптева, О.П. Літвінова-Головань, О.С. Ліфіренко, Л.В. Марценюк, О.М. Перепелюк, І.М. Писаревського, С.О. Погасій, М.М. Покоłodна, І.В. Сегеда, М.В. Семенова, К.В. Снігур, Н.М. Стукальська, N.Lunt, R.Smith, M.Exworthy, S.Green, D.Horsfall, R.Mannion.

Метою статті є огляд та аналіз наукових видань, що входять до наукометричних баз Scopus та Web of Science, в яких розкриваються питання щодо проблем дослідження розвитку медичного туризму в світі, що дозволить краще зрозуміти рівень досліджень таких проблем.

Виклад основного матеріалу. Дослідження медичного туризму є важливим не лише для розвитку туризму та медичної галузі, а й для покращення якості медичних послуг та допомоги у забезпеченні доступу до них з більш вигідними умовами для пацієнтів.

Бібліометричні дослідження відіграють важливу роль у дослідженні медичного туризму. Вони можуть допомогти науковцям та дослідникам вивчати тенденції розвитку медичного туризму, узагальнювати та аналізувати надходження матеріалів з різних регіонів, визначати кращі практики та розробляти стратегії розвитку галузі. Тому проведемо бібліометричний аналіз публікацій присвячених дослідженню медичного туризму на основі наукометричних баз даних Scopus та Web of Science.

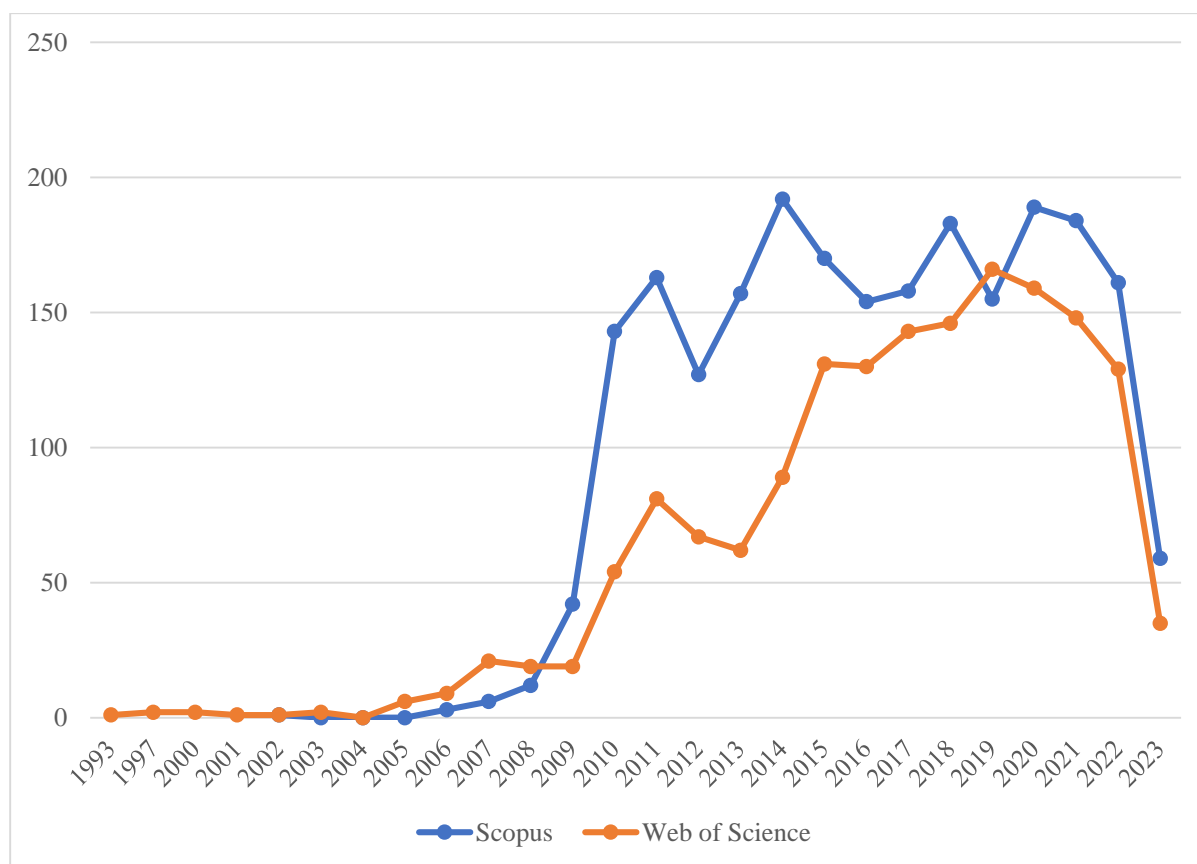

Рис. 1. Динаміка публікаційної активності за пошуковим запитом «medical tourism» у наукометричних базах даних Scopus та Web of Science з 1993 року по сьогоднішній день за часовим розподілом

Дослідивши динаміку публікаційної активності науковців, що вивчали медичний туризм, можна стверджувати, що за останні 30 років накопилася відносно значна частка робіт. Так, у базі даних Scopus на сьогоднішній день є близько 2250 проіндексованих робіт, а у Web of Science – близько 1620 робіт.

Перша стаття, яка проіндексована наукометричною базою Web of Science, була опублікована у 1993 році і присвячена питанням лікування доброякісних захворювань щитовидної залози та раку щитовидної залози. Автори дослідили у своїй роботі, що терапія високими дозами I-131 з абляційних причин при добре диференційованому раку щитовидної залози проводиться переважно в лікарнях з контрольованою зоною та відповідним обладнанням для радіаційного захисту. Проте низькі дози терапії гіпертиреозу, автономності щитовидної залози та зоба можуть проводитися амбулаторно в багатьох країнах. Межі радіоактивності, що застосовуються для амбулаторної терапії, різні. У Німеччині терапія I-131 для амбулаторних пацієнтів, як правило, заборонена. Оскільки багато пацієнтів чекають на терапію, але потужність надто низька, існують черги до кількох місяців. Це призводить до свого роду медичного туризму в інші країни, де можливе лікування амбулаторних пацієнтів. Це важливий момент як для оптимального медичного обслуговування, так і для економіки охорони здоров'я. Цей документ представляє результати анкети, яка була надіслана національним делегатам EANM усіх європейських країн. Між цими країнами існує велика мінливість, яка вказує на різні погляди на поводження з радіоактивністю та захист від радіації [2]. В цілому, проблема, яка описується у даній статті, пов'язана з наслідками Чорнобильської катастрофи, яка стала однією з найбільших техногенних катастроф в історії людства, дала значний поштовх для розвитку медичного туризму як окремого напрямку, а також, розвитку досліджень цього напрямку. Згідно з рисунком 1 можна стверджувати, що медичний туризм є активною дослідницькою галуззю. Наукові дослідження в цій сфері представлені у вигляді складних досліджень, що включають економічні, медичні, правові та інші аспекти, пов'язані з медичним туризмом.

Серед тем, що вивчаються дослідниками у галузі медичного туризму, можна виділити:

- аналіз ринку медичного туризму. Дослідження розвитку медичного туризму в різних країнах і регіонах, ідентифікація факторів, що впливають на попит та пропозицію медичного туризму;
- якість лікування за кордоном. Оцінка ефективності лікування та перевірка якості медичної допомоги, яку отримують медичні туристи;
- економічні та фінансові аспекти медичного туризму. Економічні виклики та можливості, пов'язані з медичним туризмом; визначення рентабельності та структури витрат у медичному туризмі;

– правові аспекти медичного туризму. Регулювання та нормативне забезпечення медичного туризму, включаючи ряд питань, таких як умови медичної практики в різних країнах, страхування та інформування пацієнтів;

– ризики та виклики медичного туризму. Визначення ризиків, пов'язаних з медичним туризмом, таких як медичні помилки, культурні та етичні виклики, інфекції та інші.

Таким чином, медичний туризм є важливою міждисциплінарною галуззю, яка включає в себе економічні, медичні, правові та соціальні аспекти. Дослідження у цій сфері можуть мати значний вплив на розвиток цієї галузі, професійну підготовку фахівців та покращення рівня медичних послуг.

Про актуальність дослідження медичного туризму свідчить стаття, опублікована у 2002 році та присвячена вивченню його ролі та місця в туристичному бізнесі. Автор наголошує, що поточний туристичний продукт все ще лише частково задовольняє складний набір поточного туристичного попиту, коли мова йде про розвиток продукту цілісного розуміння здоров'я (фізичного, психологічного та духовного). Таким чином, мета цієї роботи полягала в тому, щоб визначити медичний туризм і його поточне положення як частини туристичної економіки на основі аналізу оздоровчого туризму в Хорватії, Словенії, Австрії, Німеччині та Італії [1].

Наступним кроком проведемо дослідження публікаційної активності авторів за географічним розподілом (рис. 2).

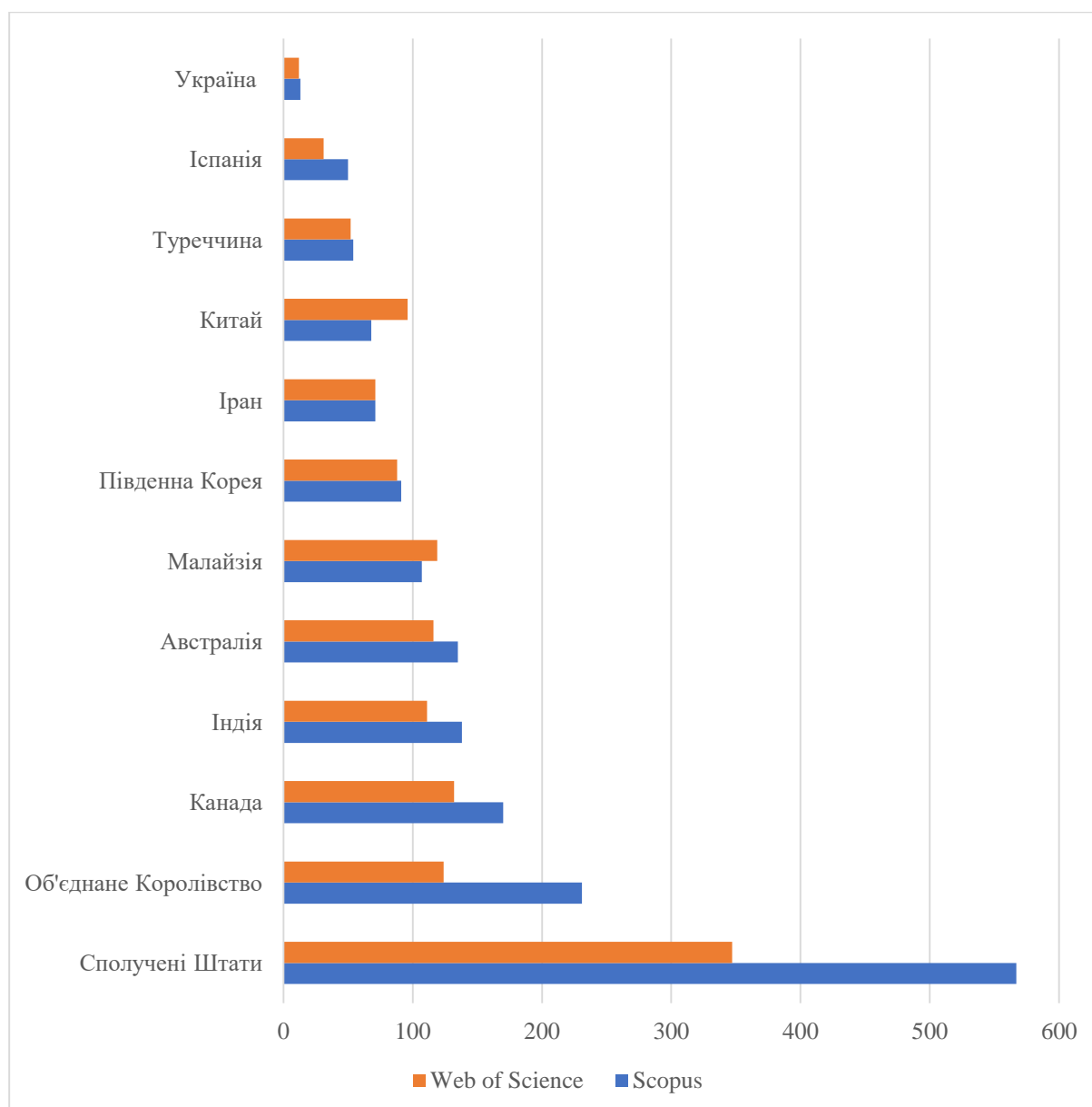

Рис. 2. Динаміка публікаційної активності за пошуковим запитом «medical tourism» у наукометричних базах даних Scopus та Web of Science з 1993 року по сьогоднішній день за географічним розподілом

Для більш детального розуміння стану досліджень медичного туризму в світі, ми проаналізували кількість публікацій у цій галузі за країнами у базі даних Scopus та Web of Science. Ось деякі з країн, які займають високі позиції у кількості досліджень медичного туризму:

- США: Дослідження в США, зокрема, вивчають питання забезпеченості медичними послугами та регулюванням медичного туризму в країні. Також, дослідники акцентують увагу на тому, як медичний туризм позитивно впливає на ринок праці в країні;
- Велика Британія: Дослідження в Великій Британії зосереджені на аналізі несприятливих наслідків медичного туризму на національну охорону здоров'я та на отримання високоякісної та кваліфікованої медичної допомоги;
- Канада: Дослідження в Канаді стосуються в основному лікування раку та післяопераційної реабілітації. Такі дослідження також описують специфічні особливості та вимоги медичного туризму в Канаді;
- Індія: Дослідження в Індії, зокрема, зосереджені на більш детальному аналізі престижних галузей медичного туризму, таких як косметична хірургія та заміщення колінного суглобу;
- Малайзія: Дослідження в Малайзії переважно фокусуються на законодавстві, стратегіях розвитку та відборі медичних туристів;
- Туреччина: Дослідження в Туреччині часто коментують, як медичний сегмент їхньої індустрії туризму відрізняється від загальної кривої зростання медичного туризму в світі.

Також, варто виділити такі країни, як Таїланд, Кіпр, Ізраїль та Україну. Таїланд є лідером у кількості досліджень з медичного туризму. Дослідження цієї країни часто відображають аспекти конкуренції між медичним туризмом та туризмом в цілому, місцевого законодавства та регулювання медичного туризму. Дослідження на Кіпрі фокусуються на аналізі конкурентоспроможності країни у медичному туризмі, на забезпеченні якості послуг та на розвитку технологій. Ізраїль: Дослідження в Ізраїлі в основному зосереджуються на медичних технологіях та стосуються медичного туризму в галузі кількох конкретних спеціалізацій, таких як офтальмологія, кардіологія та органне лікування.

В цілому, ця інформація допомагає краще зрозуміти стан досліджень медичного туризму в різних країнах та визначити поточні тенденції у галузі.

На рисунку 3 можна детальніше прослідкувати приналежність авторів, що присвячували свої роботи медичному туризму, до країн.

Результати бібліометричного аналізу за просторово-часовим виміром демонструють, що інтенсивний розвиток досліджень медичного туризму у країнах світу відбувається у період 2015–2019 рр. Так, можна виокремити чотири просторово-часові діапазони.

Географічним центром першого діапазону є Сполучені Штати Америки, також до цього діапазону належать Німеччина, Франція, Нідерланди, Канада, Бельгія, Ізраїль, Японія, Ірландія та ін. Наступний діапазон 2016–2017 рр. охоплює Швейцарію, Гонконг, Бразилію, Індію, географічний центр знаходиться у Великій Британії. Третій просторово-часовий діапазон охоплює період 2017–2018 рр. Географічний центр третього діапазону знаходиться в Південній Кореї, проте також включає: Португалію, Туреччину, Грецію, Австрію, Малайзію, Китай. Останній просторово-часовий діапазон 2018–2019 рр. включає Індонезію, Польщу, Кіпр, Колумбію, Казахстан, Індонезію та Україну. Географічний центр виокремити складно, оскільки всі країни розглядали медичний туризм однаковою мірою.

В цілому простежується закономірність, що у 2020 році і до сьогодні, кількість публікацій пішла на спад, що пов'язано з призупиненням розвитку медичного туризму як окремого напрямку, через світову пандемію коронавірусу, яка розпочалася наприкінці 2019 року і тривала аж до 2023 року.

Науковці з України, також, активно долучаються до вивчення медичного туризму. Так, найбільш цитованою статтею є робота Д.С. Ушакова, О.О. Юшкевич, Н.Л. Овандер, Г.Ю. Ткачук, В.Г. Виговського «Стратегія просування тайських медичних послуг на зовнішніх ринках та розвиток медичного туризму», основною метою якого стала розробка попередньої пропозиції спеціальних лікувальних турів у Таїланд для громадян. Стаття визначає роль медичних послуг у процесі диференціації національних туристичних продуктів Таїланду та описує деякі спеціальні медичні тури в Таїланді, спеціально розроблені для закордонних ринків [3].

Наступним кроком проведемо бібліометричний аналіз публікацій за ключовими словами (рис. 4).

На рисунку 4 наведено чотири кластери, які об'єднують у собі сукупність ключових слів. Червоним кольором позначено перший кластер, який містить найбільшу кількість ключових слів – 214. Найвагомим у цьому кластері є словосполучення медичний туризм, за ним йде стаття, туризм, подорож та надання медичної допомоги, тобто ці слова найчастіше зустрічаються у досліджуваних публікаціях. Враховуючи те, що словосполучення медичний туризм пов'язане зв'язками не лише із словами з першого кластеру, а й має спільні зв'язки і з іншими кластерами, можна говорити про широкий спектр досліджень, які враховують даний напрямок туризму. Основним чином перший кластер об'єднує у собі дослідження спрямовані на виявлення взаємозв'язків між медичним туризмом, економікою та охороною здоров'я.

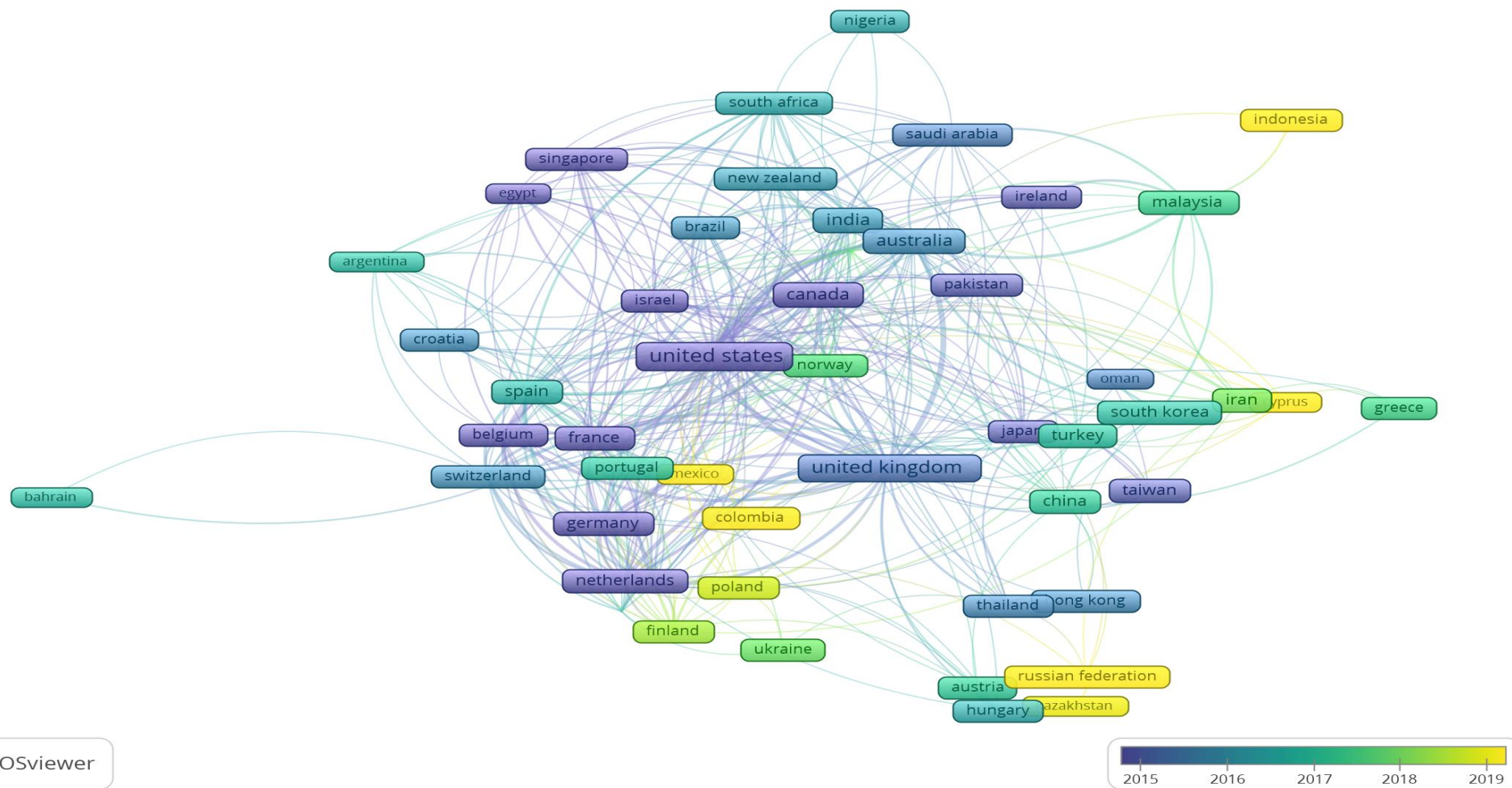

Рис. 3. Візуалізація за приналежністю науковців до країн, які досліджували питання, що стосуються медичного туризму (розроблено автором на основі вебресурсу Scopus та програмного комплексу VOSviewer)

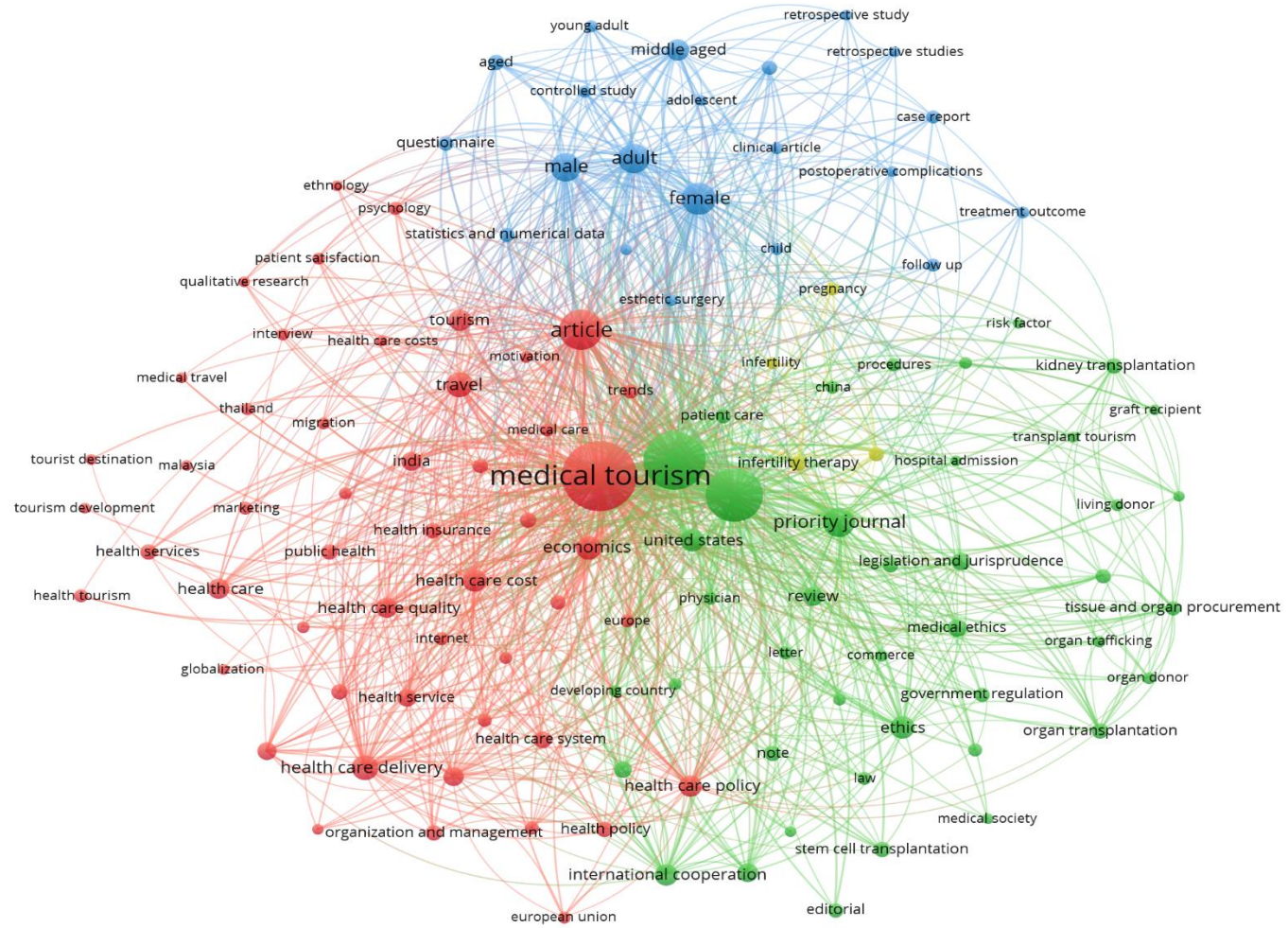

Рис. 4. Наукометрична карта за ключовими словами вибраних публікацій, що індексуються Scopus (розроблено автором на основі вебресурсу Scopus та програмного комплексу VOSviewer)

Міжнародний туризм є важливою галуззю світової економіки, яка забезпечує значний приріст ВВП багатьох країн. Фінансування досліджень допомагає розуміти та аналізувати тенденції у сфері туризму, що забезпечує стратегічне планування та розвиток туристичних продуктів та послуг. Це дозволяє країнам та регіонам максимізувати свій потенціал у сфері міжнародного туризму, створюючи нові робочі місця та залучаючи інвестиції. Тому проведемо аналіз основних спонсорів фінансування досліджень, які стосуються міжнародного туризму (рис. 5).

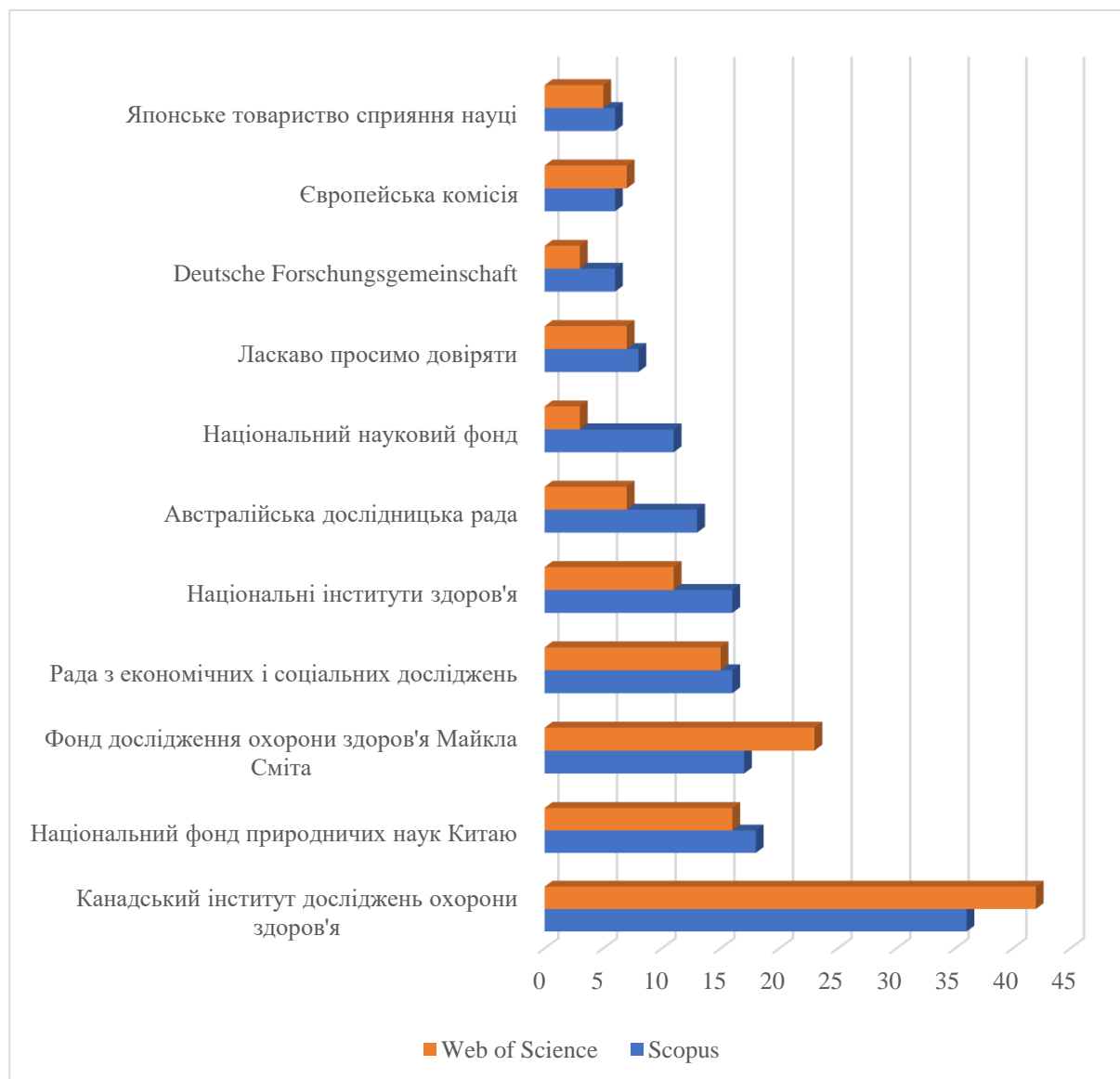

Рис. 5. Розподіл публікацій за пошуковим запитом «medical tourism» у наукометричних базах даних Scopus та Web of Science з 1993 року по сьогоднішній день за спонсорами фінансування

Аналітичні дані, які відображено на рисунку 5, свідчать, що багато різних установ цікавляться питаннями медичного туризму та активно фінансують наукові дослідження. Так, до найбільших спонсорів можемо зарахувати такі: Канадський інститут досліджень охорони здоров'я – 36 документів у БЗ Scopus та 42 документи Web of Science; Національний фонд природничих наук Китаю – 18 документів у БЗ Scopus та 16 документів Web of Science; Фонд дослідження охорони здоров'я Майкла Сміта – 17 документів у БЗ Scopus та 23 документи Web of Science; Рада з економічних і соціальних досліджень – 16 документів у БЗ Scopus та 15 документів Web of Science; Національні інститути здоров'я – 16 документів у БЗ Scopus та 11 документів Web of Science; Австралійська дослідницька рада – 13 документів у БЗ Scopus та 7 документів Web of Science; Національний науковий фонд – 11 документів у БЗ Scopus та 3 документи Web of Science; Ласкаво просимо довіряти – 8 документів у БЗ Scopus та 7 документів Web of Science; Deutsche Forschungsgemeinschaft – 6 документів у БЗ Scopus та 3 документи Web of Science; Європейська

комісія – 6 документів у БЗ Scopus та 7 документів Web of Science; Японське товариство сприяння науці – 6 документів у БЗ Scopus та 5 документів Web of Science.

Серед журналів, проіндексованих базою даних Scopus та найбільше публікують статті про медичний туризм (рис. 6), можна виділити такі: Social Science and Medicine – 31 публікація; International Journal of Environmental Research and Public Health – 38 публікацій; Transplantation – 33 публікації; American Journal of Bioethics – 27 публікацій; Reproductive BioMedicine Online – 26 публікацій.

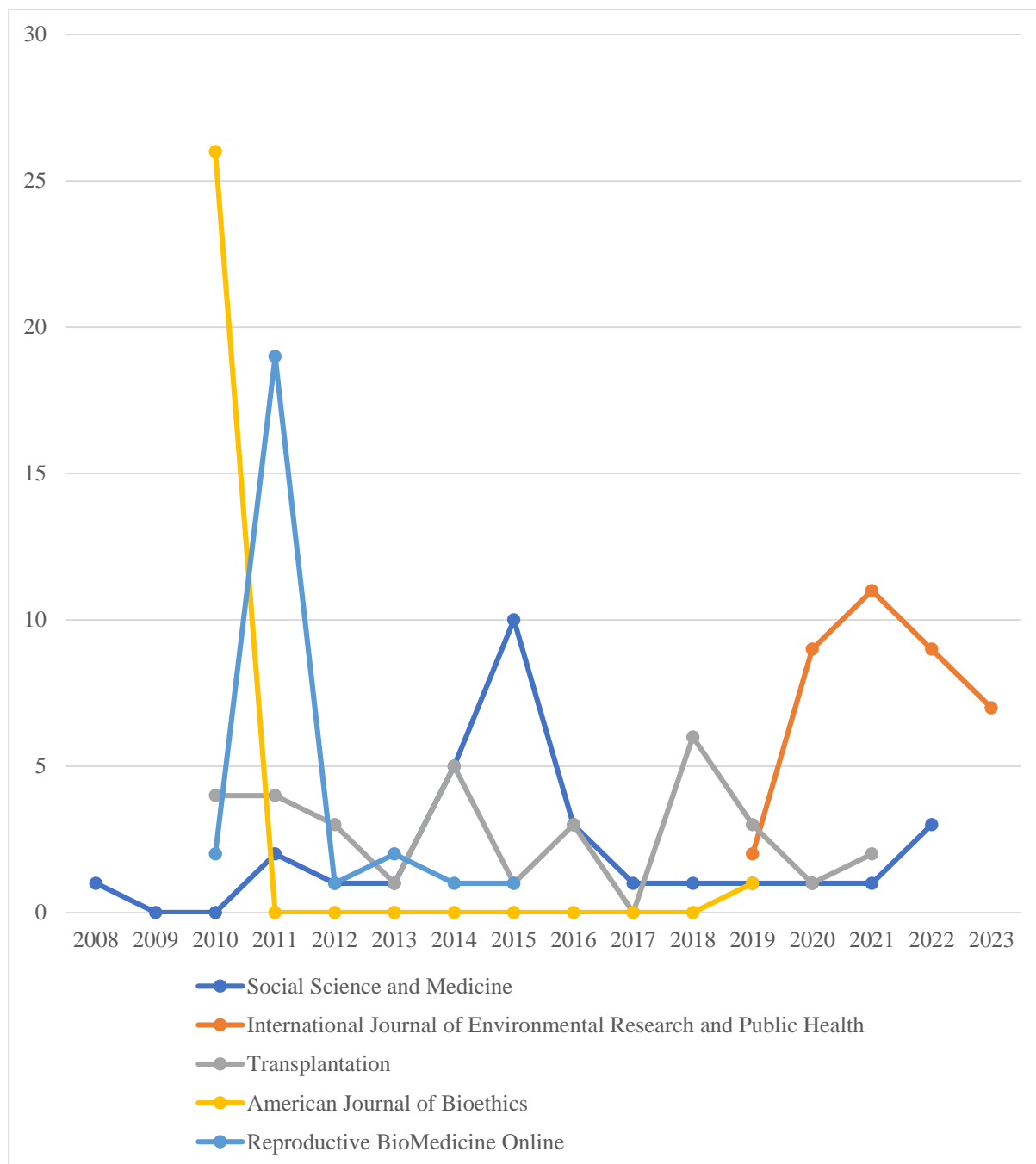

Рис. 6. Динаміка публікаційної активності за пошуковим запитом «medical tourism» по журналах проіндексованих наукометричною базою даних Scopus

Візуалізація дослідницької мережі (рис. 7) дозволяє виявити закономірності цитування між колегами у сфері досліджень. Наприклад, на рисунку 7 показано, що існує дистанція між кластерами, які розташовані далеко один від одного, або, навпаки, дуже споріднені з погляду співцитування. Також, можна виділити три часові діапазони проаналізованих досліджень.

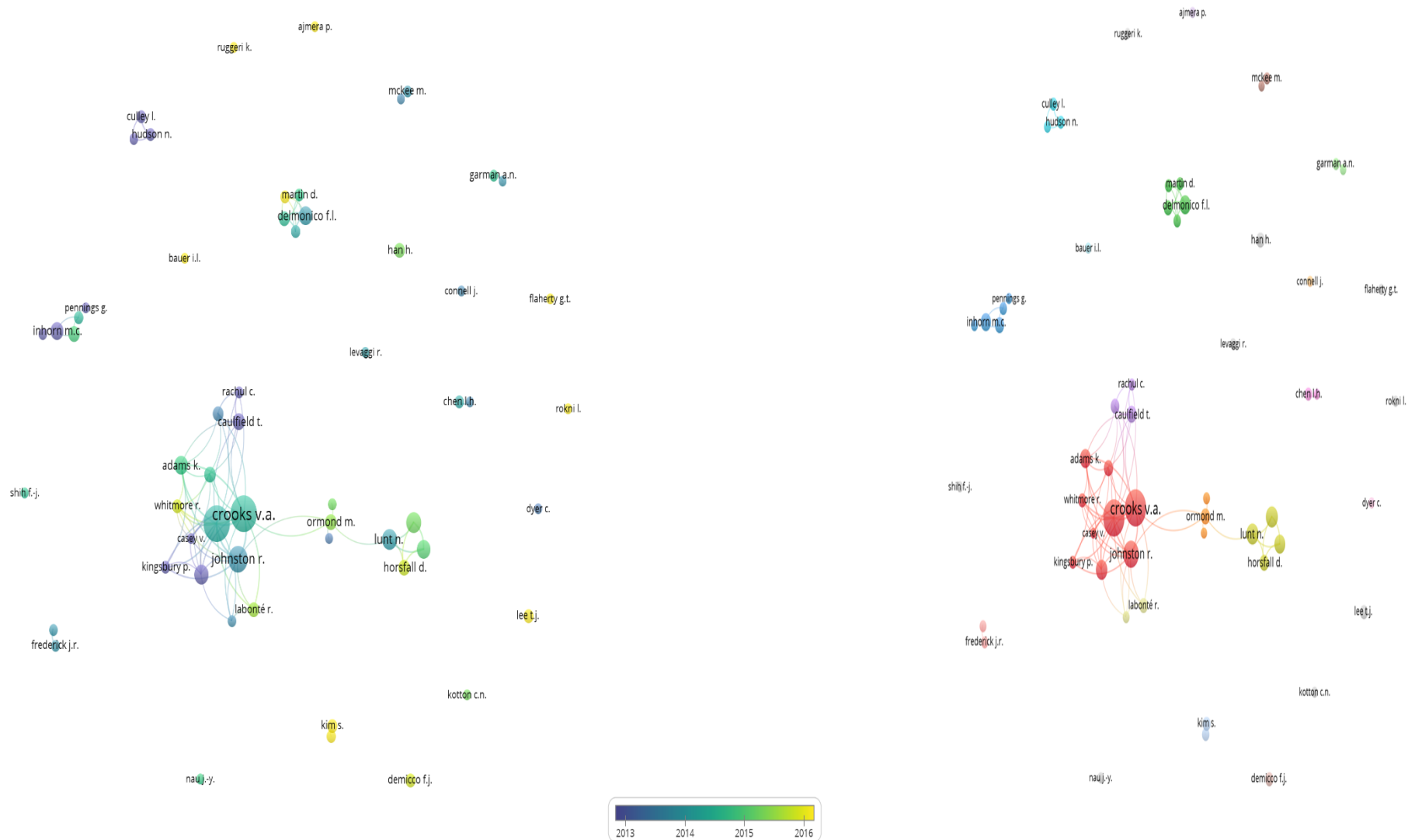

Рис. 7. Візуалізація дослідницької мережі найбільш цитованих авторів у статтях, присвячених медичному туризму із використанням інструментів бібліометричного аналізу VOSviewer

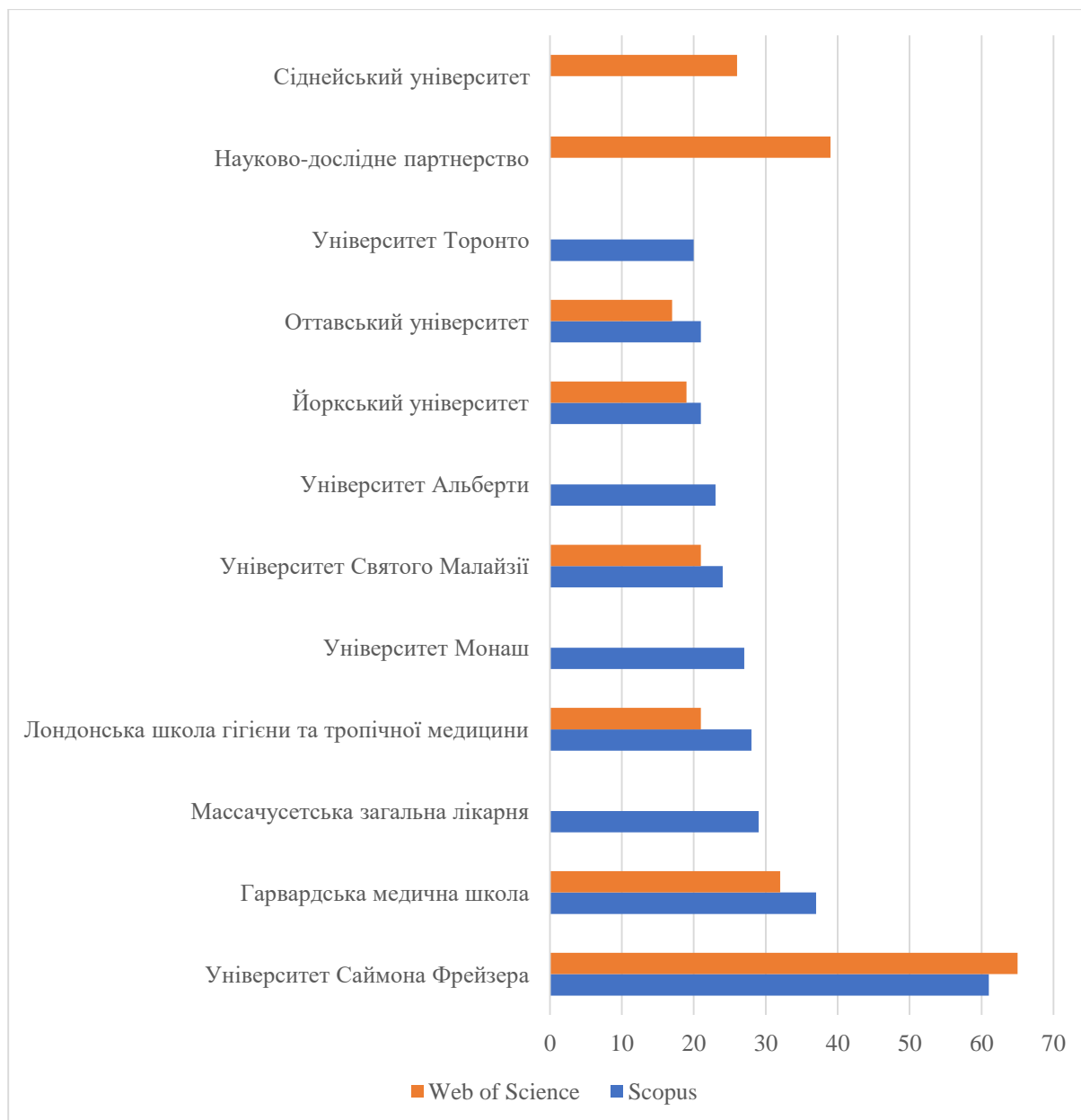

Рис. 8. Динаміка публікаційної активності за пошуковим запитом «*medical tourism*» у наукометричних базах даних Scopus та Web of Science з 1993 року по сьогоднішній день за приналежністю

Лідерами за приналежністю науковців до установ є наступні заклади: Університет Саймона Фрейзера, Гарвардська медична школа, Массачусетська загальна лікарня, Лондонська школа гігієни та тропічної медицини, Університет Монаш, Університет Святого Малайзії, Університет Альберти, Йоркський університет, Оттавський університет, Університет Торонто, Науково-дослідне партнерство, Сіднейський університет.

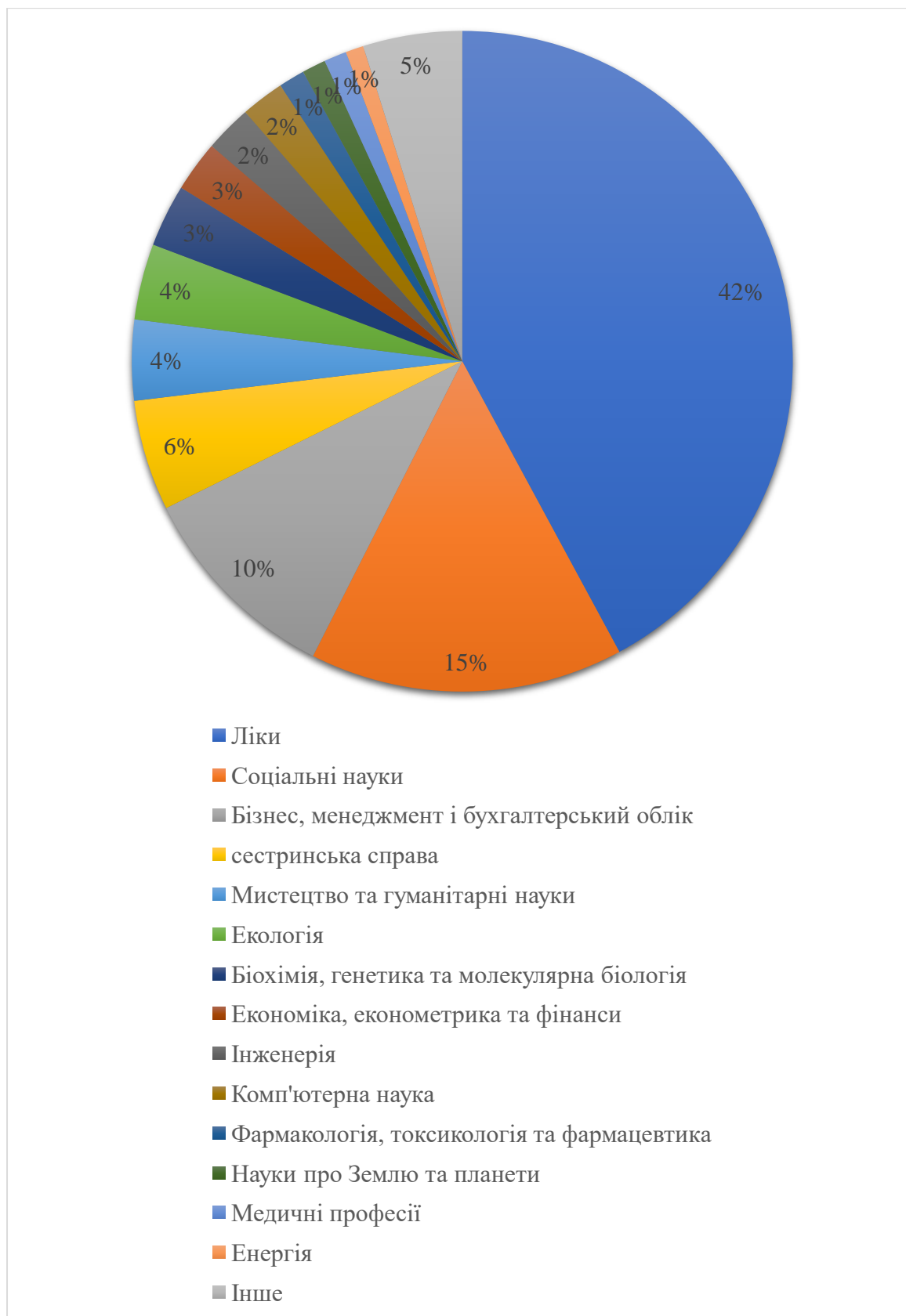

Рис. 9. Галузева структура досліджень за пошуковим запитом «medical tourism» у наукометричній базі даних Scopus

Рис. 10. Галузева структура досліджень за пошуковим запитом «medical tourism» у наукометричній базі даних Web of Science

На основі рисунків 9 та 10 можна стверджувати про міждисциплінарність досліджень медичного туризму.

Аналітичні дані, відображені на рисунку 9, свідчать, що майже 42 % всіх досліджень здійснено у медицині, друга за обсягом (15 %) наукових публікацій припадає на соціальні науки. На третьому місці у галузевій структурі досліджень медичного туризму знаходиться бізнес, менеджмент і бухгалтерський облік з показником 10 %. Дослідження у галузі сестринської справи становлять 6 %, а у сфері мистецтва та гуманітарних наук – 4 %. Варто зазначити, що на решту сфер припадає не більше 4 % публікацій на кожну.

Згідно з рисунком 10 найбільша кількість публікацій припадає на галузь «Соціальні науки», а саме 18 %. На другому місці знаходиться сфера громадської гігієни навколишнього середовища (9 %). Значна частка досліджень була зроблена у галузі економіки підприємства (9 %). На інші галузі припадає не значна частка публікацій.

Проведений бібліометричний аналіз наукової літератури, який показав, що за останні 30 років помітно зростає кількість публікацій про медичний туризм і лідируючі позиції за цим напрямом займають вчені з Сполучених Штатів Америки, Канади, Австралії, Індії та ін.

Аналіз публікаційної активності за допомогою інструменту візуалізації бібліометричних мереж VOSviewer за період 2002–2023 рр. за ключовими словами показав наявність 4 хронологічних публікаційних етапів.

Проведений бібліометричний аналіз публікацій за ключовими словами показав, що термін «medical tourism» має розгалужену систему зв'язків з іншими термінами, тобто дане поняття дуже часто перетинається у публікаціях з іншими категоріями такими як економіка, стаття, туризм, подорож та надання медичної допомоги та ін. Окрім цього, кластеризація ключових слів дала можливість виділити чотири кластери, які включають в себе слова, об'єднані за найпоширенішими напрямками досліджень.

Висновки та перспективи подальших досліджень. З огляду на аналіз досліджень з медичного туризму, важливими напрямками дослідження залишаються економічні, культурні, соціальні, технічні та медичні аспекти. Важливо згадати, що за останні кілька років було здійснено більше досліджень з позиції безпеки та якості медичних послуг у медичному туризмі, оскільки це стало особливо актуальним питанням у контексті світової пандемії COVID-19. Таким чином, наукові дослідження у галузі медичного туризму є важливими для забезпечення безпеки та якості послуг, що надаються пацієнтам, а також для розвитку медичної галузі в цілому.

References:

1. Kušen, E. (2002), «Health tourism», *Tourism*, Vol. 50, No. 2, pp. 175–188, [Online], available at: www.scopus.com
2. Scheidhauer, K. and Schicha, H. (1993), «Radiojodtherapie in Europa – eine Umfrage», *Nuklearmedizin*, Vol. 32, No. 06, pp. 321–324, doi: 10.1055/s-0038-1632297.
3. Ushakov, D.S., Yushkevych, O.O., Ovander, N.L. et al. (2019), «The strategy of thai medical services promotion at foreign markets and development of medical tourism», *GeoJournal of Tourism and Geosites*, Vol. 27, No. 4, pp. 1429–1438, doi: 10.30892/gtg.27426-445.

Petryk S., Tyshko D.

Trends in publication activity on the problems of research on the development of medical tourism in the world

Abstract. The article provides a bibliometric analysis of publications related to medical tourism. Attention is paid both to the publications of domestic specialized publications and to the publications of the scientometric databases Scopus and Web of Science. The article offers an analysis of the publication activity of the authors regarding research on the problems of medical tourism by geographical distribution, by key words, in terms of sponsors of funding of such research. The conducted analysis of publication activity is displayed, including, using the visualization tool of bibliometric networks VOSviewer for the period 2002–2023. This article can be useful for scientists and researchers who intend to study trends in the development of medical tourism, to summarize and analyze the flow of materials from different regions, determining best practices and developing a strategy for the development of this industry.

Keywords: medical tourism; international tourism; risks of medical tourism; challenges of medical tourism; management of tourist activities.

Стаття надійшла до редакції 18.01.2024.